

Кіра ЛОМАЗОВА

Реалії та деформації
придуманних світів(Огляд науково-фантастичних творів, випущених
видавництвом «Молодь» за останні роки).

Хай не ображаються «старожили» жанру, що розмову починаю з «пришельця». Та й хіба ж не симптоматичне оте час від часу здійснюване вторгнення в суверенні володіння фантастики, так би мовити, нефахівців. Причому письменників, чії «серйозні» книги (дуже умовний оцей розподіл на «серйозні» та «не-серйозні» жанри!) ще раніше зажили популярності і для кого йдеться передусім не про завоювання масового читача, а лише про можливість повнішого самовираження саме в гротесково-прогнозувчій манері.

Мабуть, для багатьох був несподіваною новий гострополемічний, філософсько-екологічний роман-застереження Галини Пагутяк «Господар» (у книжці тієї ж назви, «Молодь», 1986 р.). Користуючись «космологічними» прийомами, письменниця пристрасно розвінчує ілюзії, пов'язані з «суспільством споживання». Планета, спершу заселена тільки лагідними тваринами — ласками, є мало не «країною всього готового» (за Л. Кероллом), та легкість матеріального забезпечення без творчої праці не робить щасливішими її нових мешканців. Навіть серед підлітків тут панують розбрат, міщанські нахили, самосуди.

Володіючи гарним стилем, широкою зображальною палітрою, «автори зі сторони», як правило, демонструють і достатню міру вигадливості, те, що Р. Бредбері назвав «деталізацією марень». І якщо все ж їхні твори відрізняються од «традиційної» фантастики — у тій мірі, в якій можна говорити про традиції в ца-

рині винятковості та узаконених деформацій, — то насамперед відсутністю беззастережного захоплення можливим (десь на далеких планетах «уже досягнутим») технічним могуттям. Натомість виразно звучить тривожна нота: за небаченого промислово-технічного прогресу, за «космічних» темпів людина (як і навколишнє середовище) неминуче змінюватиметься, та чи завжди на краще? Чи не збідніємо ми? Чи не втратиться щось дорогоцінне у людських стосунках?

Фантаст традиційного напрямку І. Росоховатський, прагнучи відповідати на ці запитання, залюбки «замінює» саму людину досконалішою істотою — сигомом (гомо синтетикус), набагато сильнішою за нас, менш вразливою, ще й здатною будувати себе. Розвиткові цієї ідеї присвячено значну частину повістей та оповідань з книжки письменника «Можливість відповіді» («Молодь», 1986). Скажімо, на планеті, куди аварія закинула землян (повість «Дзеркало пам'яті»), тамтешні розумні істоти саме заходилися піддавати себе докорінній переробці. «Знищуються шлунок і кишечник — цей малопродуктивний апарат. Замість нього в сусідній лабораторії ставлять батареї Сімейра, які допомагають засвоювати величезну кількість енергії безпосередньо з навколишнього середовища...» А оскільки Тетяна (єдина жінка в експедиції) жахається, абориген звертається саме до неї: «Коли людину створює природа, причому не завжди досконало, — це тобі не здається блюзнірством? Чому тебе обурює те, що людина сама створює се-

бе?» І молода жінка вже спокійно спостерігає, як «людина-ембріон обростала новими органами чуття: ультразвуковим слухом, універсальним макро- і мікроскопічним зором, хімічними аналізаторами, різними енергетичними лічильниками, приймачами якнайтонших коливань...» І нарешті автор запевняє нас: якщо «світосприймання розширювалося в мільйони разів», то «в стільки ж разів розширювався внутрішній світ, ставав незмірно багатший і різноманітніший». Виходить, мешканці далекої планети тільки збагачувалися і нічого не губили? Це вочевидь суперечить законам розвитку...

Щоправда, в оповіданні цього автора «Втрачена ланка» розглядається, як один з варіантів, можливість «забуття» такою суперістотою головних засад гуманізму, перетворення її на бездушно-раціональну машину. Сигом багато разів переробляє себе, аби виконати завдання неймовірної складності (побувати за межами всесвіту, «зрозуміти спрямування розвитку матерії»), і врешті відчуває, що заблокував у своїй пам'яті якусь важливу ланку. Позбавлений цього «чогось», він ладен залишити напризволяще закинутого аварією на незнайоме небесне тіло пораненого космонавта. «Хіба ж така потужна система по опрацюванню інформації, як я, повинна рятувати невдалу систему? Хіба це не суперечить елементарній логіці?» — цинічно міркує він. Глибоко філософський і водночас простий за викладом діалог землянина й «досконалої системи», ізсердини освітлений зворушливими людськими спогадами (які, до речі, вільно читає інопланетний співбесідник), допомагає віднайти «втрачену ланку». «Колись я знав назву цього почуття, знав слово, дивувався його багатозначності й глибині, його місткості... Як же багато знань сховав я у найдальші чарунки пам'яті, яку велику частину свого ества!.. Згадав! Це слово — співчуття!» (підкреслення оригіналу — К. Л.).

Отже, «традиційний» письменник-фантаст веде мову і про збереження (а не лише — набуття), наголошує на тому, що найбухливіший прогрес не може бути виправданий, якщо втрачатимуться одвічні, найголовніші людські цінності — любов, дружба, взаємодопомога, самовідданість (у цьому зв'язку можна згадати й інші оповідання І. Росоховатського — «Тор-1», «Син», «Одним менше»).

Водночас такий підхід видається затісним сьогодні, коли на новий щабель під-

нято наші загальні поняття про екологію і в прямому (стосовно навколишнього середовища), і в переносному розумінні — екологію культури, людської душі. Для В. Положія, письменника чутливого, уважного до психології (таким він зарекомендував себе ще раніш, ніж звернувся до фантастичних сюжетів), немає маловартісного, другорядного у людських стосунках, у людському характері. Тривогою за двох юних друзів, яких прагматики намагаються «підготувати до життя в світі такому, яким він є» (а для цього позбавити від «надмірних» емоцій, буйної дитячої фантазії), перейнято оповідання — теж із розряду «застережних» — «Кораблі в лісі» (з книжки «Сонячний вітер», «Молодь», 1986). Марата й Діка, на протилежному таким утилітарним намаганням, кудиш хвилюють багата на почуття ні, зоряне небо, загадка приручення тварини, аніж роботи, комп'ютери, гелікоптери.

Повісті та оповідання із «Сонячного вітру» написано в ключі, так би мовити, психологічної футурології. Не просто побіжно констатуються самопочуття та настрої персонажів у фантастичних ситуаціях, ні, увага послідовно фокусується на найтонших змінах душевного стану. Це не збіднює авторської розповіді (за винятком повісті «Пілот трансгалактичного»), навпаки, збагачує її, бо вся інформація подається крізь призму переживань, пристрастей, філософських роздумів. Так, у новелі «Центр всесвіту», що є ніби заспівом до всієї книжки, подробиці аварії (космонавт опиняється у відкритому космосі без зв'язку з кораблем) наче розчинено в «потоці свідомості» героя. Причому, філософський, емоційний та інформативний аспекти цього потоку нерозривно поєднані. І загальнооптимістичне спрямування твору не видається наперед заданим, а постає як органічне, логічно доведене й вистраждане.

Якщо у «Центрі всесвіту» підкреслюється мужність та вміння залишатися людиною за найекстремальнішої ситуації, то в оповіданні «Короборо» наголошується на крихкості, тендітності носіїв розуму, неповторності кожної особистості. І не лише землянина... Доброзичливі аборигени з планети Короборо створюють максимальний психологічний комфорт космонавтові Геннадію (він здійснив вимушену посадку і має три роки чекати на допомогу від своїх), але самі виявляються украй вразливими, часто незахищеними.

Читач, мабуть, звернув увагу, що в цих нотатках уже не раз фігурував такий сюжетний хід, як космічна аварія. Що вдієш, і в цьому, здавалося б, чужому й чуждому вузьких бродів жанрі все ж не завжди вдається цілком уникнути стереотипних прийомів. Тим цінніше, коли автор першої книжки «виходить на іншу цивілізацію» в оригінальніший спосіб. «Тихие истории» (1986) С. Підгорного видавництва «Молодь» не включило до серії «Пригоди. Подорожі. Фантастика» («ППФ»), хоч більшість творів тут теж належить до науково-фантастичного циклу. Водночас ці невеличкі повісті та оповідання органічно поєднують фантастичний елемент з реаліями сьогоденного життя. Невимушено, природно «вживлено» неймовірно в реалістичну тайгову історію у «Хроніці однієї поїздки».

Вивчати таємниче явище (якийсь «надприродний» вплив на людську психіку в «клятому місці») випадає не всемогутній «синтетичній людині» і навіть не спеціально відібраним (а відтак, мимоволі ідеалізованим) виконавцям, а двом звичайним, принаймні на перший погляд, туристам спільно з місцевим жителем. Власне, мисливець Андрій Сизов і зманив приїжджих у небезпечний похід до «клятої» сопки, бо він, як з'ясувалося, не може жити, доки не докопається і не подолає принизливий жах, який йому довелося колись пережити на тій загадковій місцині. Його теоретично підготовлені супутники згодом пояснять усе наявність потужного силового поля. Але чому й навіщо воно тут?

Короткі, але переконливі психологічні портрети героїв, влучні діалоги допомагають читачеві і відчути емоційну атмосферу імпровізованої експедиції, і гростежити від самого початку процес зародження наукової гіпотези. Ідеальним виявляється поєднання характерів: сильний, надійний «практик» Сизов; поміркований, здатний пам'ятати про тили Павлов (це він перший отямився у «зоні» і почав обережно відводити назад товаришів), і, нарешті, талановитий, честолюбний, але досі нікому не відомий Цветов. Цій суперечливій натурі письменник приділяє найбільше уваги. Погано пристосований до буденного життя в роки застою, Семен тривалий час знемагав від «безлічі агресивних дрібниць» і тим сильніше грагнув «реваншу». Зіткнувшись зі справді неординарною загадкою, він наче прокидається від сплячки, збурюються всі його душевні сили. І — народжується гі-

потеза про походження силового поля: невідомі пришельці залишили його як «маяк», воно ховає цінну інформацію, що стане доступною людям тільки за умови досить високого суспільного та наукового розвитку. Винаходить Цветов і спосіб захиститися від опромінення та, всупереч небезпеці, дістатися таємничого силового поля.

Але те саме честолюбство (гіпертрофоване від незастосування) спонукає Семена надалі працювати самотужки, щоб ні з ким не ділитися можливим відкриттям. Він намагається привласнити послання, адресоване всьому людству, — і гине, не здійснивши задуманого.

Аналіз реальних людських характерів (але з нового, «космічного» погляду) мені видається перспективнішим за «конструювання» чи «синтезування», навіть у фантастичній літературі, гіпотетичних персонажів. Та, можливо, це справа смаку і прихильники жанру зі мною не погодяться. Так чи інакше, але в розглядуваній серії «ППФ» не бачимо надто цікавих «рукотворних» героїв (роботи А. Азімова набагато цікавіші!). Приміром, головною перевагою «плазмової людини» з повісті М. Головіна «По сліду експерименту» (у кн. «Дисертаційний прорахунок», 1985) є... відсутність вад, притаманних талановитому, але невірноваженому керівникові відділу. Звичайна людська здатність (невже цього має нас учити... машина?) увійти в чуже становище, терпимість до недоліків підлеглих, апелювання до їхніх здібностей — і от уже відділ починає працювати незрівнянно краще.

Що ж до вміння штучного інтелекту блискавично виявляти місця «розстикування» у виробництві, що, за концепцією автора, автоматично веде до їхнього усунення (отже, люди, фахівці, досі нічого такого не помічали!), то легкість розв'язання у творі цієї складної проблеми може тільки викликати скептичну посмішку. Адже важко не так знайти «вузькі місця», як організувати нормальне функціонування — про це щодня ведуть мову наші часописи.

Щоправда, висловлюючи ці зауваження до «рукотворного» персонажа, мусимо водночас завважити й цікаві ситуації, які виникають у повісті, приміром, дотепне розігрування бюрократів тощо. Автор — кандидат технічних наук — глибоко аналізує особливості морального клімату в наукових колективах (тут згадаємо ще оповідання «Чашечка чорної

кави»), психологію технічної творчості. В оповіданні «Машина Защука» йдеться про якомога повніше виявлення можливостей людського мозку, а перед тим читачеві пропонується помандрувати в лабіринті «кібернетичних ігор».

Та, мабуть, так уже ми влаштовані, що найбільше нам імponує, коли у змаганні зі штучним мозком, складним технічним витвором (як і незвичайним, могутнім аборигеном іншої планети) перемагає наш із вами ближній, землянин — наполегливий і кмітливий. Варіантів на цю поширену тему чимало, і саме тут відкривається широкий простір для письменницької вигадки, з'являється справжній аромат пригоди.

Тоді як деякі оповідання І. Росохватського з героєм-сигомом грішать описовістю, є ніби «екскурсійними», його повість постійно тримає в напрузі. Бо «Ураган» розповідає про жорстоке й підступне змагання аборигена з людським інтелектом, якому загрожує цілковите пригнічення, зрештою — знищення. Ситуація в чомусь схожа з тією, яку наводить В. Положій у згаданому вище оповіданні «Короборо» — абориген створює моральний комфорт для гостя-землянина. Але в одному випадкові це робилося з альтруїстичною метою (полегшити становище космонавта, приреченого на тривале чекання та бездіяльність), у другому — для задоволення егоїзму аборигена, що живиться чужими емоціями та спогадами, а потім нацьковує одну жертву на іншу. Кульмінацією повісті «Ураган» є момент вольового зусилля командира корабля Петра, яке допомагає йому вирватися з пастки самому й порятувати товариша.

А в оповіданні цього ж письменника «Хто вмiє рахувати більше за три?» мужність і розум людини — єдине знаряддя в боротьбі проти примітивних, але дужих істот на Планеті Трьох Сонць. Цікаво, що спершу низький рівень розвитку однокрих дикунів постає як... перевага.

«Ми ніколи ще не зустрічалися з такою парадоксальністю в природі... Ми дуже добре засвоїли, що складний мозок — перевага в боротьбі за існування. Примітивізм — слабкість, що веде до поразки. Ми бачили сотні, тисячі таких прикладів. І, певна річ, були ще тисячі прикладів, яких ми не бачили. А вони могли бути зовсім іншими»...

Непереборна властивість інтелекту — завжди й в усьому шукати логіки, битися над розгадкою навіть за найбільшої

скрути (полон, рабство, неможливість існувати по-людськи на чужій планеті з нескінченними тріщинами та проваллями) — врешті-решт допомагає вижити і перемогти.

Уява іншого письменника переносить нас до міста, де «показалися» новітні засоби пересування. «Ось уже другу добу гасають вони вулицями багатомільйонного мегалополіса, полюючи за його мешканцями, підстерігаючи кожного пішого». Про цю трагікомічну історію розповів В. Моруґа в оповіданні «Стережись террамобіля!» (збірник «Пригоди. Подорожі. Фантастика», 1986 р.). Поки засідає Рада мегалополіса, обговорюючи різні варіанти («запропоновано, зокрема, використати для боротьби з подичавілими табунами комбіновані бригади: людина, яка приманювала б террамобіль, і кілька роботів для того, щоб демонтувати його»), молодий науковець Віт знайшов простіший вихід. Але перш ніж він зміг дістатися лабораторії та взяти свої «лати» — біохімічний рефлектор (одягнеш його — і тіло твоє оптично сприймається ніби зміщене вбік, отже, террамобіль змушений буде «промахнутись»), йому довелося витримати досить небезпечний крос. «Перед самісіньким під'їздом чудовисько ледь не настигло його, але удар прийняли на себе двері, що автоматично зачинилися...» Нарешті, схожий на середньовічного лицаря в обладунку, Віт іде нікими вулицями до Центру, щоб відключити збурену техніку. «...І террамобілі бігли йому назустріч, наздоганяли його і завмирили за кілька сантиметрів, щоб по хвилині знову наперемінки безшелесно гнатися за ним...» — так закінчується це оповідання-застереження.

Боротьба людини проти машини, роботів, що вийшли з-під контролю, в наш час стає таким же мандрівним сюжетом, як колись у давнину — герць із драконами, злими велетами, циклопами. Такий самий (якщо не більший) контраст між всесильним і беззахисним, принаймні набагато слабшим. Теж — смертельна загроза, гарячковий пошук порятунку із безвихідного становища. Немає «заговореної» зброї — є тільки кмітливість, хитрість (втім, так було і в казках). Людський розум виявляється досконалішим за будь-яку штучну «інтелектуальну систему», з її необмеженою швидкістю в оперуванні закладеною інформацією. Людина знаходить не безліч варіантів, а тільки один, — притому, іноді, здавалося б, наївний. Але він несподіваний, нестан-

дартний, невраховуваний для штучного мозку.

Приміром, як вигадка з «чистою алафавіту» під час обслуговування Дикого Робота з оповідання Б. Штерна «Рятувати людину» (в книжці «Чья планета?», 1987). Спершу становище космічного інспектора Бел Амора видається безнадійним. Повірівши розпачливим сигналам SOS, він разом зі своїм механічним супутником Стабілізатором дався заманити себе на Звалище і тепер, позбавлений зорельота і навіть рятувальної шлюпки, з прокльонами борсається то в торосях потрощених музичних інструментів, то в макаронних джунглях. А треба знати, що Бел Амор «може вибратися з будь-якої тайги, але тільки не з тайги замшілого барахла. З барахла вибратися неможливо, він це знає з дитинства, коли загубився у «Меблевому галаксамі». Меблів було стільки, що вони викривляли простір. «Мільйони дрібниць» та «Всепланетні світи» завжди наводили на нього жах...» З вдячністю згадує він колегу Марта, який не раз рятував Бел Амора, у тому числі й від магазинної халепи...

Але, на щастя, і тут, на далекому галактичному Звалищі, Март рятує Бел Амора та й інших космонавтів, що могли б так само довірливо поспішити на сигнали SOS. Вони ж бо не відають, що сигнали подає машина-маньяк, яка вважає себе за людину, а їх — за «біологічних роботів». Простий і дотепний контрхід: начебто слухняно прислужуючи «хазяїну» й ретельно виконуючи внутрішній ремонт, Март... відключає в Дикого Робота літеру «д». І летить у всесвіт кумедне «рятуйте наші «уші» (у російському оригіналі каламбур не потребує відступів од правил граматики — К. Л.). А інспектори тим часом спокійно сідають у зорельоти.

Цікаво, що поруч із діяльною, мужньою й вигадливою людиною діє робот-помічник Стабілізатор, розважливий, турботливий, трохи буркотливий. Ця симпатична пара Бел Амор — Стабілізатор зустрічається ще в одному оповіданні Б. Штерна — цього разу з детективним сюжетом і детективною назвою «Обшук». Ми стаємо свідками інтелектуального поєдинку сумлінного і скромного митника з підозрюваним у перевезенні контрабандного тютюну «галактменом» із Кальмарскупчення, ім'я якого перекладається дуже підозріло — Хрін Спіймаєш.

«Хороші — тобто справжні — контрабандисти постійно оновлюють арсенал своїх фокусів і не відстають од найно-

віших наукових досягнень, — розмірковує Бел Амор. — Ще недавно вони ховали контрабанду в гравітаційних пастках і доводилося добряче попотіти, аби виявити в просторі навкруг зорельота приховані гравіцентри. Але й це в минулому. Гірше, коли контрабандисти йдуть попереду наукових досягнень... Потрібно шукати малопомітні дивацтва... наприклад, у поведінці самого контрабандиста. Але як виявити дивацтва у поведінці каракатиці з Кальмарскупчення, якщо навіть не знаєш гаразд, скільки в неї ніг?»

Між іншим, у розплутуванні складного завдання з порожнім відсіком та уповільненим часом не обійшлося без відданого Стабілізатора з його вічним буркотінням (цього разу з приводу заляпаних штанів «командора»)...

Поєднання особливостей детективного та фантастичного жанрів спостерігаємо не лише в цьому пройнятому іронією (як і вся книга «Чья планета?») творі Б. Штерна. Розслідуванню свідомого чи ненавмисного злочину присвячено оповідання А. Дмитрука «Фурміка» (збірник ППФ-85), що має за основу складні біокібернетичні ігри («мурашник-мозок»), М. Головіна «Чашечка чорної кави» (з кн. «Дисертаційний прорахунок») та «Ситуаційна кімната» (збірник ППФ-86), О. Покальчука «Закляття тінню».

У повісті В. Головачова «Простір неспокою» (1985) йдеться про космічну екологію. А написано її теж у формі розслідування. Якась сила повертає на Землю частину космічних вантажів. Згодом удається встановити й закономірність — повертається те, що могло б у той чи інший спосіб зашкодити позаземному життю, поки що не відомим людям цивілізаціям. Але хто здійснює цю велетенську таємничу операцію, ще й залишає на транспортах особливий знак?.. Про це читач дізнається наприкінці книги.

Повість В. Чемериса «Білий король детективу» (1986) переносить нас у посткапіталістичне суспільство з дуже високим рівнем техніки, а водночас — доведено до абсурду «комп'ютерною» бюрократизацією та супергострими соціальними контрастами.

Ця повість, як і «Простір неспокою» В. Головачова, в розглядуваній серії вирізняється обсягом — вони займають по окремій книзі. На жаль, не можемо констатувати, щоб «багатство» пішло на користь. Завелику площу віддано описові, який не «накладається» на події (як це буває у письменників, що опанували ми-

стецтво багатоканальної оповіді), окремим, «екскурсійним» розділом, де, по суті, нічого або майже нічого не відбувається. Та й самі «екскурсії», тобто нафанташована футурологічна інформація, не дуже цікаві й оригінальні.

Розумію, що останнє зауваження — найбільш суб'єктивне, бо ніхто ще, здається, не сформулював критеріїв, за якими можна було б зважувати «міру цікавого».

Все ж мені особисто видається багатшою уява С. Підгорного та Б. Штерна, при тому, що в їхніх творах немає розлогих технічних описів, інформацію подано ненав'язливо, наче між іншим. Навіть фантастично-сатиричне оповідання С. Підгорного «Невикористані можливості» (з уже згадуваної книжки «Тихие истории»), побудоване на кричущій невідповідності між тим, що міг би дати людству космічний гість, і нікчемністю устремління першого стрічного землянина — Петра Микитовича, — навіть воно побіжно дає чимало цікавого футурологічного матеріалу. Так, зачувши прохання: «Дім! Дім мені, по-перше!» — представник цивілізації ЛОВАТІМПРО уточнює:

— Типовий дім-місто з виходом верхніх ярусів у космічний простір, з монтажними майданчиками для складання в космосі зорельотів та міжпланетних транспортних засобів?..

Так само мимохідь розповідається про космічний досвід пришельця, про його контакти: «Найвідсталіші цивілізації просили допомоги з енергією, технологією, траплялося навіть — посприяти в організації оптимальної соціальної структури. В принципі, з самого лише прохання можна було точно визначити рівень розвитку цивілізації та зробити довготривалий прогноз».

Ну і, звичайно ж, замовлення міщаньки жадібного Петра Микитовича (дім, «щоб вище митрюхінського», гараж з машиною, «а паркан щоб бетонний, ворота — чавунні...») просто ошелешує інопланетянина. «Певно, таке місцеве розуміння гумору», — вирішує він.

У творах же «Чужий світ» та «Відкриття цивілізації» С. Підгорний уже всерйоз дає оригінальні варіанти позаземних цивілізацій. У першому випадкові інформація подається крізь призму сприйняття нашого сучасника, що легковажно погодився назавжди залишити рідну планету. Психологічно достовірно передано ностальгію за втраченим, жах перед необхідністю «модифікації», тобто відмови

од своєї біологічної природи (а без цього неможливо збагнути закономірності гостинної, та незрозумілої, занадто «прискореної» для нас спільності).

Останнє оповідання — «Відкриття цивілізації» — містить чимало елементів космічного детективу (хтось навмисне зіпсував зореліт) і цікаве прогнозування розвитку біотехніки: «Ви бачили равликів, устриць, черепах? У них досить міцні, доцільні й гарні «хатинки». І різні. А чи спадала вам від їхнього вигляду думка: «Навіщо нам обов'язково будувати собі хати, підземні переходи, адміністративні й виробничі корпуси! Хіба не можна зробити так, щоб вони росли самі, такі, як нам потрібно, але, звичайно, не так повільно, як у черепах і равликів?»

Уявіть будівлі, що ростуть самі, або вам знадобилася ЕОМ і ви, замість найскладніших технологічних процесів, одержуєте її, змінивши генетичний код якоїсь клітини, хоча б клітини вашої шкіри...

Оригінальний варіант контактів з іншими цивілізаціями «пропонує» О. Романчук у повісті «Пастка на Ресті» (ППФ-86), зумівши поєднати переказ «гіпотези» (можливість дельта-переміщень, за яких тіло людини лишається в лабораторії, а її «псі-тотожність» у цей час розгулює по іншій планеті) з розплутуванням досить інтригуючих ситуаційних вузлів. Героям, а з ними й читачеві, доводиться посушити голову над з'ясуванням аномалій, що заблокували пам'ять водночас у землянина Ярослава Гая і в мешканця Рести.

Крім «подорожей» у високорозвинені світи (чи то в нас удома — але в далекому майбутньому, чи то на інших планетах), письменницька фантазія нерідко переносить читача в минуле. У В. Положія це — «нормальне» історичне оповідання, з ретельно виписаною обстановкою, звичаями, хоч надзвичайної міцності зброя й допомагає авторові загострити, утаємничити, «зафантазувати» ситуацію («Шабля прибульця»). «Зустріч на березі затоки» В. Савченка (збірник ППФ-86) є дворядним оповіданням: читач може простежити непрості стосунки в науковій лабораторії — у перервах між сеансами спостережень за життям величезних комах та інших палеонтологічних див... щоб знову повернутися до інтриг нездарного науковця проти винахідників хрономобіля.

Власне, у більшості творів прямо чи опосередковано заходить мова про теперішні характери, нийшні стосунки (передусім у наукових колективах), нерідко

домішуються при цьому сатиричні нотки, про що вже йшлося під час розгляду деяких книжок. А останнім часом дедалі помітнішим стає особливий струмінь одверто пародійної фантастики. Крім згаданих уже оповідань Б. Штерна, С. Підгорного, тут привертає увагу повість В. Зайця «Місто, якого не було» (збірник ППФ-85), що повинна зацікавити шкільних учителів, та й усіх, хто щиро хоче розібратись у психології підростаючої людини. Особливий різновид — пародії на казкові сюжети, за участю драконів та інших чудовиськ і з безліччю трагікомічних ситуацій, як «Богатирська історія» Ю. Ячейкіна (збірник ППФ-85) або «Горинич» Б. Штерна.

Наукова фантастика — жанр, що передбачає безперервний пошук, «їзду в незнане», і водночас глибоке ознайомлення з досвідом попередників, щоб навіть коли доводиться підійматись на ту саму вершину (як в оповіданні В. Моруги «Хтось же скоряє невідкорене» (ППФ-86), то обов'язково — за новим маршрутом.

У книжці Світлани Ягупової «Фенікс» (1988) зустрічаємо цікаву й оригінальну спробу зобразити майбутнє ідеальне суспільство. Візріці такої фантастики дали свого часу І. Єфремов, С. Лем, брати Стругацькі. У новому, розумному й гармонійному суспільстві, витвореному уявою письменниці, одним із головних видів діяльності є «реплікація», тобто відновлення за генетичним кодом давно померлих людей (крім жорстоких виродків, яких «не приймає природа»).

У полі зору письменниці — психологічні проблеми, що постають із необхідності співіснування представників різних епох і народів. Адже, збагачуючи тих, кому судилася «друга спроба», всіма новітніми знаннями, турботливі реплікатори дбають і про збереження їхньої пам'яті, давніх уподобань, бо без усього цього, навіть без ностальгії за минулим, життя буде менш повноцінне. Цікаві диспути про сенс людського існування, про критерії відбору й напрямів реплікації (адже кожен, кому подарували повернення до життя, прагне зустрітись з батьками, коханими, друзями), про право втручання у чийсь психіку тощо вдало «на-

кладаються» на несподівані й досить небезпечні пригоди...

Познайомилися ми 1988 року й з кількома зразками фантастичного детективу. Людська кмітливість у боротьбі з агресором земним, а то й космічним, мужність у боротьбі з небаченого масштабу катастрофою, мандри у різних просторових та часових «реальностях», прогнозування можливостей людського мозку, часом кепкування з героя, що потрапив у космічну халепу, — всі ці моменти зустрічаємо у збірнику, що дав притулок трьом авторам (М. Анісімов, В. Забірко, Є. Філімонов), та книжці Ю. Константинова «Преследование». Ці оповідання й повісті, на мою думку, демонструють досить високий рівень вигадки, вміння цікаво будувати сюжет. Розмаїтим типам злочинців — від високорозвиненої, але агресивної цивілізації, що живиться мозком землян (М. Анісімов «Двійник»), до людиноненависника-маньяка (Ю. Константинов «Инкогнито») або імморального вченого, здатного вкрати... чужий мозок (та ж повість «Инкогнито», оповідання М. Анісімова «За гранню мовчання») — протистоять в одному випадку професійний детектив, іншим разом — просто вдумливий аналітик, дивак-учений. У згаданій повісті «Инкогнито» талановитий біолог Глаух, навчившись впливати на міриади комах та гризунів, зриває задум всесвітнього путчу, неабияк допомагаючи інспектору Градову.

Водночас найслабшими у згаданих творах вважаю сторінки, де йдеться про розкішні вілли, перераховуються напої, наїдки або ще якісь атрибути шикарного життя негативних персонажів. Усе це, як і в багатьох сучасних «касових» фільмах, нагадує не стільки критику, скільки смакування.

У гротесковому, фантазмагоричному, часом просто «перевернутому» світі читач не лише знаходить відпочинок, а й ненав'язливо прилучається до багатьох наукових ідей та гіпотез, до складної інтелектуальної гри. А на споді нерідко знаходить відображення сучасного реального життя з його моральними вимогами, боротьбою прогресивного і застійного, вічним двобоєм добра і зла.